

УДК 378:159.9

Саврасова-В'юн Тетяна Олександрівна

кандидат психологічних наук, заступник директора з науково-педагогічної та соціально-гуманітарної роботи

Інститут філології

Київський університет імені Бориса Грінченка, м. Київ

savrasova78@list.ru

ОСВІТОЛОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЧИННИКІВ ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОМПОНЕНТИ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

Анотація. У статті представлені чинники, які впливають на формування психологічної компоненти у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців. Охарактеризована сутність психологічної компоненти професійної компетентності майбутніх фахівців. Висвітлені позиції науковців щодо визначення чинників формування психологічної компоненти професійної підготовки майбутніх фахівців. Виокремлено та проаналізовано зміст основних чинників формування психологічної компоненти у професійній підготовці майбутніх фахівців.

Ключові слова: компетентність; професійна компетентність; психологічна компонента професійної компетентності; чинник; чинник формування.

Процес перетворення освітнього простору України відповідно до західноєвропейських стандартів супроводжується зростанням вимог до рівня професійної підготовки майбутніх фахівців як гаранту конкурентоспроможності на ринку праці. Невід'ємною складовою професійної компетентності майбутнього фахівця, від якої залежить успішність професійної діяльності, є психологічна компонента, яка характеризується як інтегративна якість особистості майбутнього фахівця, що містить сукупність психологічних знань, умінь, навичок, ціннісних орієнтацій, мотивів, емоційних, вольових процесів, спрямована на ефективне здійснення професійної діяльності та самовдосконалення. Тому, проблема формування психологічної компоненти у професійній підготовці майбутніх фахівців потребує першочергового розгляду та вирішення.

Багатоаспектний аналіз вітчизняної та зарубіжної літератури свідчить про значну кількість досліджень науковців, присвячених проблемі психологічної компоненти

професійної компетентності майбутніх фахівців, що дозволяє виокремити різні підходи до характеристики досліджуваного феномена: аксіологічний (К. Горбатько, Л. Коврат); компетентнісний (Л. Барінова, Т. Кулікова); системний (О. Бондарчук, О. Казаннікова); діяльнісний (О. Євтушенко, О. Кочерга). Проте, питання чинників формування психологічної компоненти професійної компетентності майбутніх фахівців залишається відкритим.

Метою статті є визначення та характеристика чинників формування психологічної компоненти у професійній підготовці майбутніх фахівців.

Завдання статті полягають у дослідженні особливостей впливу визначених чинників на процес формування психологічної компоненти професійної компетентності майбутніх фахівців.

Ретельний аналіз наукових досліджень дозволив виокремити різні погляди вчених на визначення та характеристику чинників, що впливають на професійне становлення майбутніх фахівців, де чинників визначаються як причини, які обумовлюють процес формування досліджуваного явища. Варто акцентувати увагу на позиціях таких науковців, як: О. Мерзон, О. Піралова, М. Плугіна, Н. Троценко.

Так, О. Мерзон вважає, що професійна компетентність майбутнього фахівця залежить від якості освітніх програм, за якими навчається студент; якості методичного забезпечення освітнього процесу; якості менеджменту освітньої установи. Представлені чинники, на думку науковця, повинні направити вчорашнього випускника школи в русло професійного його становлення як фахівця [5].

З позиції О. Піралової, на процес підготовки професійно компетентних фахівців впливають такі чинники, як: професійне самовизначення, саморозвиток, саморегуляція та самореалізація, – всі ці якості можна співвіднести з формуванням професійної компетентності у студентів [7].

На думку М. Плугіної, процес професійного становлення фахівців залежить від сукупності суб'єктивних і об'єктивних чинників. До суб'єктивних чинників автор відносить: активність суб'єктів акмеологічного середовища; професійний і життєвий

досвід майбутніх фахівців у процесі здійснення професійної діяльності; здатність до здійснення особистісної рефлексії. Об'єктивними чинниками виступають: вимоги суспільства та професійної спільноти до діяльності й особистості фахівця, ступінь адекватності прийняття цих вимог; режим спільної діяльності фахівців акмеологічного середовища; психологічна компетентність всіх суб'єктів освітнього середовища; мотивація фахівців; сучасні технології, активні методи підвищення кваліфікації; прийоми саморегуляції та самоконтролю; суб'єкт-суб'єктні відносин в колективі. Науковець визначає також умови оптимізації процесу професійного становлення фахівців, а саме: нормативно-регламентуючі (інструктивні документи, закони); організаційно-діяльні (інтеграція діяльності суб'єктів освітнього середовища, задоволення потреби фахівців у самопізнанні, самореалізації, самоактуалізації); психологічні (наукові уявлення про психологію діяльності, про стратегії професійного становлення, про фактори професійного становлення) [7].

З досліджень Н. Троценко, на процес професійного становлення фахівців впливають внутрішні характеристики та зовнішні чинники. Серед внутрішніх характеристик автор виділяє: Я-професійне ідеальне (творчий професійний світогляд; стійка мотивована стратегія професіоналізації; продуктивна технологія самовдосконалення; активний, оптимальний робочий стан); показники самовдосконалення (наполегливість, ініціатива у розвитку знань, умінь, навичок; мотивація самовдосконалення; чутливість до ситуацій самовдосконалення; впевненість у своїх силах, надія на успіх; творчість, завзятість у досягненні мети; рівень домагань; внутрішній локус контролю; адекватність самооцінки); Я-професійне реальне (рівень професійної компетентності; рівень розвитку професійно значущих якостей; рівень розвитку здібностей до самовдосконалення). До зовнішніх чинників науковець відносить: загальне природне, соціальне, духовне середовище; походження, сім'я; безпосередньо умови та фактори професійної діяльності; ситуативні зв'язки, залежності; ситуативні події в житті, досвід успіхів і невдач [11].

Таким чином, охарактеризовані погляди науковців на чинники становлення професійної компетентності майбутніх фахівців дозволяють акцентувати увагу як на об'єктивні, так і на суб'єктивні показники та характеристики здобувачів вищої освіти, що слугує основою для виокремлення чинників, що впливають на формування саме психологічної компоненти професійної компетентності майбутніх фахівців.

Підтримуючи позицію Т. Ігоніної, вважаємо, що серед основних чинників, які впливають на формування психологічної компоненти професійної компетентності майбутніх фахівців, слід виокремити: соціальні, психологічні, організаційно-педагогічні.

До *чинників соціальних*, що визначаються процесами та явищами держави, соціального середовища, відносяться: соціально-економічна ситуація в країні, конкурентоздатність особистості, референтна група.

Ю. Пачковський вважає, що серед чинників формування психологічної компоненти професійної компетентності майбутніх фахівців важливе місце надається соціально-економічній ситуації в країні, яка має передбачати: підвищення національної конкурентоспроможності та продуктивності праці, створення умов для ефективного розвитку внутрішніх і зовнішніх ринків; підвищення якості та доступності послуг у соціальній сфері; вирішення житлової проблеми; підвищення ефективності державного управління; забезпечення збалансованого регіонального розвитку. Проте в умовах безробіття, падіння рівня життя, житлових проблем, нерівності у розподілі суспільних благ від студентів вимагається не перебудова існуючих рис характеру, цінностей, а формування нових, які відповідають вимогам соціальних і економічних змін у країні. Життєві негаразди, несприятлива економічна ситуація стимулює молодь до самостійного вирішення власних проблем, вимагає від них акумуляції особистісного потенціалу, не розраховуючи на підтримку зі сторони батьків, або держави. Така ситуація сприяє формуванню у майбутніх фахівців необхідних особистісних рис: відповідальності, самостійності, ініціативності, впевненості у собі, – що є важливими показниками психологічної компоненти професійної компетентності [6].

Важливим чинником формування психологічної компоненти професійної компетентності майбутніх фахівців варто відмітити конкурентоздатність особистості як комплекс соціально-психологічних характеристик (потреба в досягненнях, схильність до творчості, цілеспрямованість і рішучість, потреба в незалежності), які забезпечують ефективну конкуренцію на сучасному ринку праці. З позиції Л. Карамушки, конкурентоздатність – це здатність особистості швидко адаптуватися до змін у суспільстві, у науково-технічному прогресі, готовність оволодівати новими видами діяльності та формами спілкування зі збереженням внутрішнього позитивного психоенергетичного потенціалу й гармонії [3].

Особливе місце серед соціальних чинниківв займає референтна група, яка, на думку В. Городяненка, характеризується як група людей, чия думка значуща для особистості з усіх питань. Референтна група, на думку науковця, найчастіше утворюється на підставі: просторової близькості їх членів, індивідуальних інтересів, наявності ситуації, формальної організації (студентська група, загін). Саме в референтній групі відбувається: професійне самовизначення, розвиток творчих сил і обдарувань, формування духовної сфери (потреб, мотивів, інтересів), вольових потенцій, формування внутрішніх етичних інстанцій і механізмів професійної саморегуляції, професійної спрямованості поведінки [2].

Серед *психологічних чинників*, які характеризують особистісні якості та властивості майбутнього фахівця, варто відмітити: мотиви вибору професії, ставлення до професії, вольові якості.

Мотиви як чинники формування психологічної компоненти професійної компетентності майбутніх фахівців здійснюють найбільший вплив на поведінку та діяльність студентів, визначаючи їх ефективність та якість. До основних мотивів вибору професії О. Стахова відносить: престижність професії, висока заробітна плата, інтерес до професії, умови праці, доступність навчання, приклад інших людей, бажання батьків, бажання бути корисним країні, можливість просуватися по службі тощо [10].

Ставлення до професії, як чинник психологічної компоненти професійної компетентності майбутніх фахівців, є формою вибіркового та стійкого суб'єктивного зв'язку фахівця з його діяльністю. Формами ставлення виступають діяльність; зміст психіки; індивідуальний стиль життя спеціаліста. В. Власенко характеризує ставлення між полюсами позитивного та негативного. Позитивне ставлення являється функціонально-психологічною умовою налаштування на взаємодію з об'єктом оцінювання; негативне – спричинює психологічний захист від інформаційно-ціннісного впливу й унеможливорює взаємодію з ним. Характер ставлень фахівців до професії визначає довіру студентів до діяльності, яку вони виконують [1].

Формування психологічної компоненти професійної компетентності майбутніх фахівців також залежить від вольових якостей студентів, які характеризуються як стійкі психічні утворення, що визначають рівень свідомої саморегуляції особистістю своєї поведінки, її влади над собою, можуть бути як позитивними, так і негативними. Дуже складно говорити про будь-яку компетентність якщо у студента домінують негативні вольові якості: безпринципність, безініціативність, нестриманість, пасивність, боязкість, упертість; і як важливо мати розвинені вольові якості: рішучість, ініціативність, активність, сила волі, енергійність, що надають можливість студенту долати труднощі, приймати правильні рішення, проявляти себе [4].

Організаційно-педагогічні чинники, що визначають особливості освітнього процесу навчального закладу, складаються зі: змісту дисциплін психолого-педагогічного циклу, особливостей освітнього середовища, особливостей виробничої практики.

Невід'ємним чинником формування психологічної компоненти професійної компетентності майбутніх фахівців виступає зміст дисциплін психолого-педагогічного циклу, який залежить від правильно поставлених завдань освітнього процесу, від того, якими методами та засобами користуються для його реалізації викладачі, студенти. Дисципліни психолого-педагогічного циклу відіграють важливу роль у формуванні професійних і світоглядних якостей молодого спеціаліста. Знання з психології та

педагогіки потрібні кожній людині. На думку Т. Поясок, базовим елементом психолого-педагогічної підготовки студентів мають стати знання, які сприяють усвідомленню майбутнім фахівцем себе як особистості, розумінню закономірностей психічної діяльності, оволодінню способами регуляції поведінки, взаємовідносин із оточуючими людьми. Результатом оволодіння психолого-педагогічними знаннями повинні стати сформована у студентів позитивна Я-концепція, психолого-педагогічна компетентність майбутнього фахівця. Вирішення означених проблем можна досягти за допомогою впровадження у підготовку майбутніх фахівців психолого-педагогічних дисциплін: «Основи психології та педагогіки», «Психологія та етика ділових відносин», «Вікова психологія», «Соціальна психологія», «Психологія управління» тощо [9].

Процес формування психологічної компоненти професійної компетентності майбутніх фахівців залежить також від особливостей освітнього середовища, яке відображає взаємозв'язок умов, що забезпечують освіту людини. В цьому випадку передбачається присутність студента в освітньому середовищі, взаємовплив, взаємодія оточення із суб'єктом. Освітнє середовище створює певну атмосферу, дух, комфортність до якого людина прагне, складається з таких компонентів, як: внутрішня спрямованість вузу, або специфіка вузівських цілей, цінностей і завдань; освітні технології та їх психологічна організація; засоби, якими вуз вирішує свої завдання в загальнокультурному контексті; психологічний клімат; диференційованість уявлень викладачів про студентів; соціально-психологічна структура професорсько-викладацького складу; психологічна організація передачі знань; психологічні характеристики викладачів і студентів. Цілеспрямовано й системно розвиваючи кожен із наведених вище компонентів у студентів та викладачів, формується професійна компетентність майбутніх фахівців [5].

Важливим чинником формування психологічної компоненти професійної компетентності студентів варто зазначити особливості виробничої практики, яка здійснюється на заключному етапі підготовки майбутніх спеціалістів. За своїми

завданнями та організацією виробнича практика суттєво відрізняється від періодів навчання, що їй передували. Основними завданнями виробничої практики є: адаптація студентів до конкретних виробничих умов, закріплення теоретичних знань, наступне вдосконалення професійних умінь і навичок, оволодіння сучасною технологією та прогресивними методами виконання робіт у виробничих умовах, оволодіння досвідом передовиків і новаторів виробництва, освоєння встановлених норм виробітку, розвитку інтересу до своєї професії, прагнення до подальшого вдосконалення своєї кваліфікації. Практика має велике значення для підготовки та формування фахівця і дає змогу: оволодіти необхідними знаннями щодо сучасних змін у державотворенні, умінням і навичками прийняття та пошуку інноваційних шляхів виваженої раціональності у майбутній професійній діяльності; виявити уміння та навички організаторської, управлінської діяльності, створення безпечних умов праці для здоров'я; приймати професійні рішення з урахуванням їх соціально-економічних та психологічних наслідків; оволодіти уміннями та навичками застосування прогресивного досвіду з питань виконання професійних обов'язків [12].

Отже, процес формування психологічної компоненти професійної компетентності майбутніх фахівців залежить від впливу взаємопов'язаних між собою чинників: соціальних, що визначаються процесами та явищами держави; психологічних, які характеризуються особистісними якостями та властивостями студентів; організаційно-педагогічних, що визначають особливості освітнього процесу навчального закладу.

СПИСОК ВИКОРИСАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Власенко В. В. Вчителі – учні : психологія взаємних оцінних ставлень / В. В. Власенко. – К., 1995. – 58 с.
2. Городяненко В. Г. Соціологія. Підручник / В. Г. Городяненко. – Київ : Видавничий центр «Академія», 2003. – 544 с.
3. Карамушка Л. М. Формування конкурентоздатної управлінської команди (на матеріалі діяльності освітніх організацій). Монографія / Л. М. Карамушка, О. А. Філь. – К. : Фірма «ІНКОС», 2007. – 268 с.
4. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г. С. Костюк. – К., 1986. – 609 с.

5. Мерзон Е. Е. Образовательная среда как фактор формирования профессиональной компетентности студентов педагогического вуза / Е. Е. Мерзон // Молодой ученый. – 2011. – №10. Т.2. – С. 170-172.
6. Пачковський Ю. Ф. Соціоекономічне знання в соціологічному вимірі : монографія / Ю. Ф. Пачковський, І. В. Городняк. – Львів : Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, 2007. – 171 с.
7. Пиралова О. Ф. Теоретические основы оптимизации обучения профессиональным дисциплинам в условиях современного технического вуза : монография / О. Ф. Пиралова // М.: Изд-во «Академия Естествознания» – 2011.– 195 с.
8. Плугина М. И. Акмеологическая концепция профессионального становления преподавателей высшей школы : автореф. дис. ...док. псих. наук : 19.00.13 / М. И. Плугина. – М. : 2009. – 58 с.
9. Поясок Т. Б. Зміст психолого-педагогічної підготовки фахівців фінансово-економічного профілю / Т. Б. Поясок // Неперервна професійна освіта : теорія і практика : Науково-методичний журнал. – 2001. – Випуск 3. – С.105-110.
10. Стахова О.О. Мотиви вибору професії як психологічний механізм розвитку професійної самосвідомості майбутнього вчителя початкових класів / О. О. Стахова // Генеза буття особистості : зб. наук. праць II Міжнар. наук.-практ. конф. (19-20 грудня 2011 р.). – 2011. – С. 330-334.
11. Троценко Н. Є. Психолого-педагогічні характеристики процесу професійного самовдосконалення / Н. Є. Троценко // Вісник Черкаського університету : зб. наук. пр. / гол. ред. А. І. Кузьмінський. – Черкаси : ЧНУ, 2010. – Вип. 183. – Сер. Педагогічні науки. – С. 93–97.
12. Федорченко В. К. Педагогіка туризму / В. К. Федорченко, Н. А. Фоменко, М. І. Скрипник, Г. С. Цехмістрова. – К. : Видавничий дім «Слово», 2004. – 296 с.
13. Cheetham G. Towards a holistic model of professional competence / G. Cheetham, G. Chivers // Journal of European Industrial Training. – 1996. – Vol. 20. – P.20 – 30. – DOI : 10.1108/03090599610119692.

Рецензент

Чобітько М.Г. – д.пед.н., проф..

Стаття надійшла до редакції 26.09.2016

ОСВИТОЛОГИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ФАКТОРОВ ФОРМИРОВАНИЯ ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО КОМПОНЕНТА В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКЕ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ

Саврасова-Вьюн Татьяна Александровна

кандидат психологических наук, заместитель директора по научно-педагогической и социально-гуманитарной работе

Институт филологии Киевский университет имени Бориса Гринченко, г.. Киев
savrasova78@list.ru

Аннотация. В статье представлены факторы, которые влияют на формирование психологической компоненты в процессе профессиональной подготовки будущих специалистов. Охарактеризована сущность психологической компоненты

профессиональной компетентности будущих специалистов. Освещены позиции ученых по определению факторов формирования психологической компоненты профессиональной подготовки будущих специалистов. Выделены и проанализированы содержание основных факторов формирования психологической компоненты в профессиональной подготовке будущих специалистов.

Ключевые слова: компетентность; профессиональная компетентность; психологическая компонента профессиональной компетентности; фактор; фактор формирования.

OSVITOLOGICAL CHARACTERISTICS OF FORMATION FACTORS PSYCHOLOGICAL COMPONENT IN TRAINING FUTURE SPECIALISTS

Tatiana A. Savrasova-V'un

PhD in psychological, deputy director for research and teaching social and humanitarian work
Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv
savrasova78@list.ru

Abstract. The article presents the factors that influence the formation of the psychological component in the training of future specialists. Characterized essence of the psychological component of professional competence of future specialists. When covering the position of scientists to determine the factors of formation of psychological components of the professional training of future specialists. Identify and analyze the content of the main factors of the formation of the psychological component in the training of future specialists.

Keywords: competence; professional competence; psychological component of professional competence; factor; form factor.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Vlasenko V. V. Teachers – students : Psychology mutual evaluation attitudes / V. V. Vlasenko. – K., 1995. – 58 s. (in Ukrainian)
2. Horodianenko V. H. Sociology. Textbook / V. H. Horodianenko. – Kyiv, 2003. – 544 s. (in Ukrainian)
3. Karamushka L. M. Formation of competitive management team (on the basis of educational organizations). Monograph/ L. M. Karamushka, O. A. Fil. – K., 2007. – 268 s. (in Ukrainian)
4. Kostiuk H. S. The educational process of mental and personality development / H. S. Kostiuk. – K., 1986. – 609 s. (in Ukrainian)
5. Merzon E. E. Educational environment as the factor of formation of professional competence of students of pedagogical high school / E. E. Merzon // *Molodoj uchenyj*. – 2011. – № 10. T.2. – S. 170-172. (in Russian)
6. Pachkovskiy Y. F. Socioeconomic knowledge in sociological terms : monograph / Y. F. Pachkovskiy, I. V. Horodniak. – Lviv, 2007. – 171 s. (in Ukrainian)
7. Piralova O. F. Theoretical bases of optimization of teaching professional disciplines in the modern technical college / O. F. Piralova // M., 2011.– 195 s. (in Russian)
8. Plugina M. I. Akmeologicheskyy concept of professional development of high school teachers : avtoref. dis. ...dok. psih. nauk : 19.00.13 / M. I. Plugina. – M. : 2009. – 58 s. (in Russian)

9. Poiasok T. B. The content of psycho-pedagogical training of specialists of financial and economic profile / T. B. Poiasok // *Neperervna profesiina osvita : teoriia i praktyka : Naukovo-metodychnyi zhurnal*. – 2001. – Vypusk 3. – S.105-110. (in Ukrainian)
10. Stahova O. O. The motives of choice of profession as a psychological mechanism of professional identity of future elementary school teacher / O. O. Stahova // *Geneza buttja osobistosti : zb. nauk. prac' II Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (19-20 grudnja 2011 r.)*. – 2011. – S. 330-334. (in Ukrainian)
11. Trotsenko N. Y. Psychological and educational characteristics of the process of professional self / N. Y. Trotsenko // *Visnyk Cherkaskoho universytetu : zb. nauk. pr. / hol. red. A. I. Kuzminskyi*. – Cherkasy, 2010. – Vyp. 183. – Ser. Pedahohichni nauky. – S. 93–97. (in Ukrainian)
12. Fedorchenko V. K. Pedagogy tourism / V. K. Fedorchenko, N. A. Fomenko, M. I. Skrypnyk, H. S. Tsekhmistrova. – K., 2004. – 296 s. (in Ukrainian)
13. Cheetham G. Towards a holistic model of professional competence / G. Cheetham, G. Chivers // *Journal of European Industrial Training*. – 1996. – Vol. 20. – P.20 – 30. – DOI : 10.1108/03090599610119692. (in English).